

Prof. Dr. Fuat SEZGİN

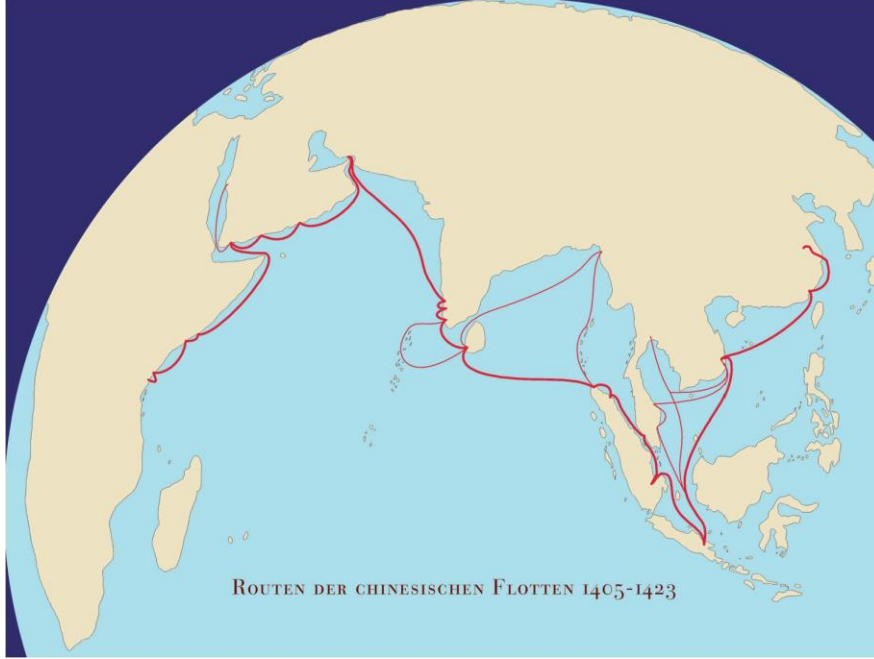
Amerika'nın Keşfinde Müslümanlar*

The Muslims in the Discovery of America

Bundan 14 yıl önce yani 2002 yılında Gavin Menzies adındaki bir İngiliz denizaltı kumandanı “1421 The year China Discovered the World” adlı bütün dünyaya yayılan bir kitap yazdı. O kendi ifadesine göre bu yönde Minnesota'daki bir harita onun dikkatini çekmiş bulunmaktaymış. 1424 tarihli bir harita. Venedikli Zuane Pizzigano'nun adını taşıyan bir harita. O bu haritada Puerto Rico, Guadeloupe diye tanınan Karibik Adaları'nı bulduğuna inanıyor: “Bu bir kimsenin Kolombus'tan 70 yıl evvel Karibik Adaları'na ulaşmış onların haritalarını yaptığını gösteriyor. Bu bir Portekizli olabilir miydi? diye soruyor. Hayır! diyor. Bu adaların adı geçen İtalyan haritasında görünmesi konusu 200 yıldan daha fazla zamandan beri tartışılıyor. Portekizli bilgin Armando Cortesao 1954 te yayınladığı kitabında Karibik Adaları'nın, Amerika kara kitesi bilgisinin Portekizliler tarafından Avrupa'ya taşındığını 1954 de çıkan kitabında yer veriyordu. Sonraları bu fikri savunma işini bıraktı.

Düşünceleri sırasında İngiliz denizaltı binbaşısı Menzies, Çinlilerin 1405 ila 1433 yılları arasında Hint Okyanusu'na açılma gayretlerini öğrenir. Bu açılmaları bildiren üç kitap bize kadar ulaşmıştır. Birinin yazarı Ma Huan adlı, Arapça bilen bir Çinli Müslümandır. Sinologlar 19. Yüzyılın ikinci yarısından beri bu kitapların muhtevasını etüt etmektedirler. Onlardan bu deniz seferlerinde takip edilen yolları kesintisiz olarak öğrenebiliyoruz Onların Güneydoğu'da Timur Adaları'na kadar uzandıklarını, ama Zanzibar'a, Madagaskar'a, Avustralya'ya varmadıklarını öğreniyoruz.

* Bu makale Sayın Prof. Dr. Fuat Sezgin'in 27 Mayıs 2016 tarihinde Süleyman Demirel Üniversitesi'nde verdiği “Amerika Kıtasının Müslüman Denizciler Tarafından Kolomb Öncesi Keşfi” konferansının metne aktarılmış halidir.

Şekil 1- Ma Huan'ın seyahatlerini gösteren kroki.

Bazı çok zayıf ilgileriyle ki, onları burada adlandırmaktan vazgeçeceğim, Menzies 1502 yılında ortaya çıktığı iddia edilen bir Portekiz haritasını bir ispat unsuru olarak kullanmak istiyor.

Şekil 2- Alberto Cantino haritası.

Bu haritayı Portekizliler yapamazlardı, diyor, çünkü onlarda bir harita için gerekli boylam ölçme bilgisi yoktu. Araplar ise ay tutulmasına dayanarak boylam derecesi ölçme metoduna sahip idiler, ama onlar zaman farkını -ki boylam farkını verir-, böyle bir doğrulukla ölçme bilgisine sahip olamamışlardı. Bu ancak ve ancak Çinliler tarafından başarılabilirdi, diyor.

Çinliler Menzies'in inancına göre iki yıl kadar süren (1421-1422) araştırma seyahatlerinde bütün Hint Okyanusu'nun enlem-boylam derecelerini ölçmüşler, Ümit Burnu'nu geçerek Güney kutup kütesine ulaşmışlar ve bütün okyanusları ve Amerika'yı haritalandırarak Avrupa ve Asya üzerinden haritalandırma işlemine devam ederek Çin'e dönmüşlerdir. Böyle bir görüş denizaltı kumandanı Menzies'in astronomi bilgisinden ne kadar çok yoksun olduğunun en açık ifadesidir. Esasında Çin, harita yapmak, enlem, boylam derecelerini ölçmek açısından çok geri durumda bulunan Avrupalılardan daha iyi durumda değildi.

Şimdi İslam dünyasındaki duruma geçiyorum: Dünyanın yuvarlak olduğu fikri, İslam âleminde milâdî 7. yüzyılın 8. yüzyıla dönümünde (yani hicrî 1. yüzyılın 2. yüzyıla dönümünde) tanınmaya başladı. İslamiyet'in 2. yüzyılının 2. yarısının başlarında Hintlilerin çok hacimli Sindhind (Siddhanta) adlı matematik ve astronomi kitabını ve aynı yüzyılın son çeyreğinde Ptoleme (Batlamyus)'un Almagest adlı astronomi kitabını Arapçaya çevirdiler.

İslam'da bilim alanlarında 3. yy.da başlamış olan yaratıcılık çağında Ptoleme'nin Geographike Hyphegesis (Coğrafyaya Giriş) adlı kitabını Arapçaya çevirdiler. Daha İslamın ilk yüzyılında Çin'in Canton şehrinde yerleşme imkânı bulan ve Madagaskar'a kadar ulaşan Müslümanlar bir dünya haritası zarureti karşısında idiler. Halife el-Me'mun 3. Yüzyılın başlarında birkaç astronom ve coğrafyacıya kuzey Irak'taki uygun bir yerde bir boylam derecesinin uzunluğunu ölçtürdü. (şekil 13) Bir kaç kere tekrarlanan ölçümlerin ortalamasını $56 \frac{2}{3}$ mil olarak kabul ettiler. Çok ince hesaplarla bunun 111 km.ye yakın ve ekvatorun 40.000 km ye çok yakın olduğunu büyük astronom İtalyan Carlo Alfonso Nallino 1910 yılında Kahire Üniversitesinde Arapça olarak verdiği derslerinde açıkladı. Nallino Arapça olarak yayınlanan kitabında bu gayret, ekvatorun uzunluğunu bize ulaştıran en bilimsel sonuçtur diyor. (şekil 3)

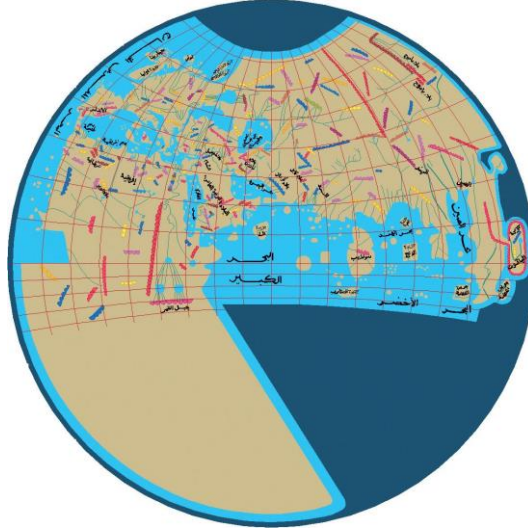
şekil 3

Bu hazırlıktan sonra aynı Abbasî halifesi büyük bir bilim adamları grubunu, bilinen dünyanın dört bucağına göndererek ölçülere dayanan ilk dünya haritasını sağlamayı hedefledi. Böyle bir haritanın yapıldığını kaynaklardan öğreniyorduk. Ama bize kadar ulaşan bir nüshası bilinmiyordu. Böyle bir nüshanın varlığına kavuşmanın saadetini 1984 yılında duydum. Bu, kitabımın coğrafya kısmını yazmaya başladığım ilk yılda Ibn Fadlallah al-Umerî (öl. 748)'nin Masâlik al-abşâr adlı 27 ciltlik ansiklopedisinin İstanbul Topkapı Sarayı'nda kalan müellif el yazısının ilk cildinde karşıma çıktı.

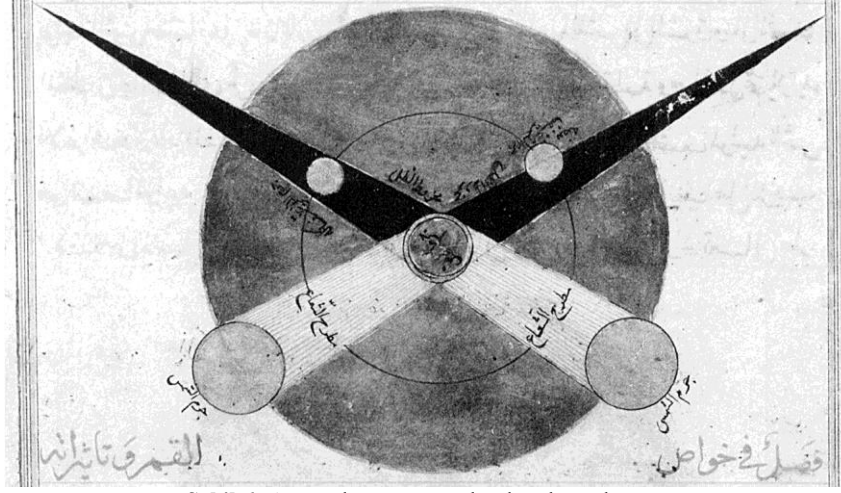
Şekil 4- Halife el-Ma'mun'un yaptırdığı dünya haritası.

Çok büyük bir şans ve çok akıllıca bir inisiyatiftir ki, haritanın koordinatlarını hazırlayan bilginlerden Abū Abdallāh al-Ḥwārizmī daha o zaman yeni kopyalarını gerektiğinde sağlamak maksadı ile enlem-boylam derecelerinden toplayıp bir el kitabını gelecek nesillere ulaştırma işini ihmal etmemiştir. Bu koordinatlar kitabı tahminen 3500 kadar yerin değerlerini veriyor. Biz Frankfurt'taki enstitümüzde, bu kitabın Viyana Devlet Kütüphanesi'nde günümüze ulaşan nüshanın enlem-boylam verilerine dayanarak ikinci bir harita yaptık. Aradaki çok küçük farklılıklara rağmen, bu iki harita arasındaki uygunluk insanı şaşırtıcı bir derecededir. (şekil 5)

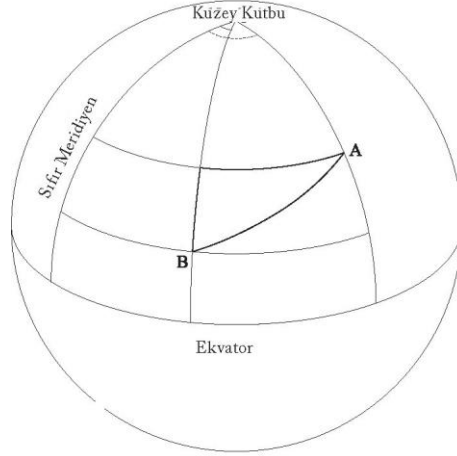
Şekil 5

Bu harita anlaşıldığına göre bir süre Halife al-Ma'mun'dan sonra Abbasi Devletinin kütüphanesinde kaldı. Buna rağmen enlem-boylam derecelerini ölçme işinde İslam dünyasında bir arı kovana gibi çalışılıyordu. Yüzlerce bilgin bu çalışma hummasında adeta birbirleriyle yarışıyor. Astronomik rasat ve ölçme işinde yüksek değerde sonuç almak için Halife al-Ma'mun biri Bağdat'ta diğeri de Şam'da olmak üzere iki rasathane (gözlem evi) yaptırmıştı. Bağdat rasathanesindeki çalışmaları Halife al-Ma'mun bizzat idare ediyordu. Boylam çalışmalarını ölçme işinde daha al-Ma'mun astronomları Akdeniz'in doğu-batı uzunluğunu, Ptoleme verilerine göre 63°'den 52°'ye indirebilmişlerdi. Bu hata yüksekti. Ama başlangıç sıralarında Arapların elinde boylamları ölçmek için Yunanlıların, Hintlilerin elinde olduğu gibi ay tutulması farkından başka bir metot yoktu (şekil 6).

Şekil 6- Ay tutulmasına göre boylam hesaplaması.

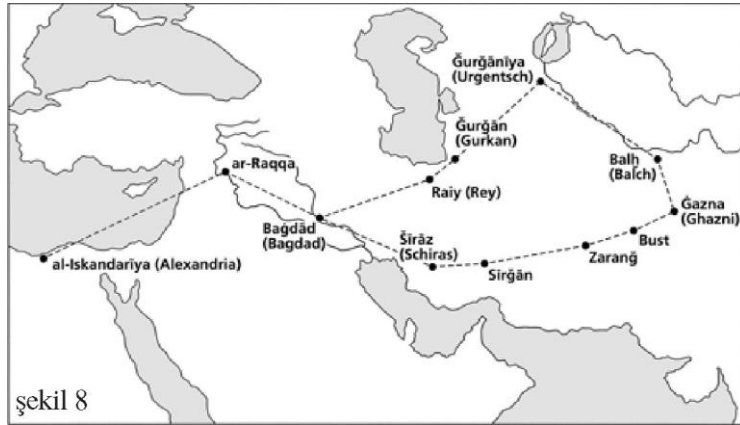
İslam'ın dördüncü yüzyıl sonlarında Akdeniz havzasında boylam derecelerinin değerlerinde inanılmaz bir doğruluğa doğru gidildiğini görüyoruz, bazı koordinatlar cetvellerinde Akdeniz'in uzunluğu 44° veya 45° 'ye iniyor, yani bugünkü değerlere göre sadece 2° veya 3° hatalı görünüyor. Bu hata Osmanlılar zamanında 16. yy.da bir buçuk dereceye kadar indirildi. Haritaları, boylam derecelerini ölçme işinin hatalarından kurtarma gayreti İslam'ın 5. yani miladî 11. Yüzyılın başlarında büyük başarı İslam dünyasının en büyük âlimlerinden Abu r-Raihân al-Birûnî ile gerçekleşti. Bu çok taraflı büyük bilgin 362/m. 973 de doğmuş 440/1049 yani 77 yaşında ölmüştü. Boylam dereceleri bulma metodu için şart olan sferik üçgenlerin sağladığı açıları veya kenarlarının uzunluğunu ölçmek için onun üç hocası Abu'l-Wafâ' al-Bûdâğânî, Abū Naşr b. 'Irâq ve al-Ḥuğandî hemen hemen aynı zamanda sferik üçgenlerin denklemlerini çözdüklerini açıkladılar. Onların öğrencileri al-Birûnî bir taraftan bu buluşlara dayanarak sferik trigonometriyi bir disiplin olarak kuruyor, diğer taraftan onu boylam derecelerini ölçmekte kullanıyordu.

Şekil 7

Birünî boylam farklarını bulmak için iki yerin (şekil 7) enlemlerini ölçüyor, aralardaki mesafeyi arşınıyor, küresel trigonometri metodu ile boylam farkını, yani iki meridyen dairesinin arasındaki açının büyüklüğünü hesaplıyordu. O bu metodu Gazne ile Bağdat arasında uyguladı.

O adamlarını ve aletlerini ve büyük çapta bir yarım küre yaptırıp beraber alarak ve 2000 kilometrelik yolu gidiş ve dönüşte arkada bırakarak gerçekleştirdi. Birünî böylece o kadar yerin enlem-boylam derecelerini buldu (şekil 8). Onun sonuçlarını bugünkü değerlerle karşılaştırsak Gazne ile Bağdat arasındaki hatanın bir derecenin 1/3'ü kadar olduğunu görürüz. Bundan daha doğru bir sonuca ancak 19. veya 20. yy.da ulaşılabilir.

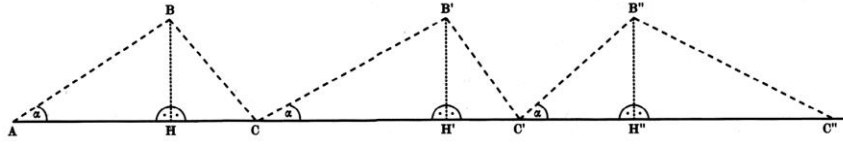

şekil 8

El-Birünî bu münasebetle ilginç bir olayı anlatıyor. Emir Şams el-Ma'ālî'nin kızı Prenses Zerrin'in Ibn Sînâ'dan Gurgan ile Bağdat arasındaki boylam farkını ölçmesini istediğini, Ibn Sînâ'nın da bu farkı ayın, o yerin meridyendeki pozisyonuna göre tespit

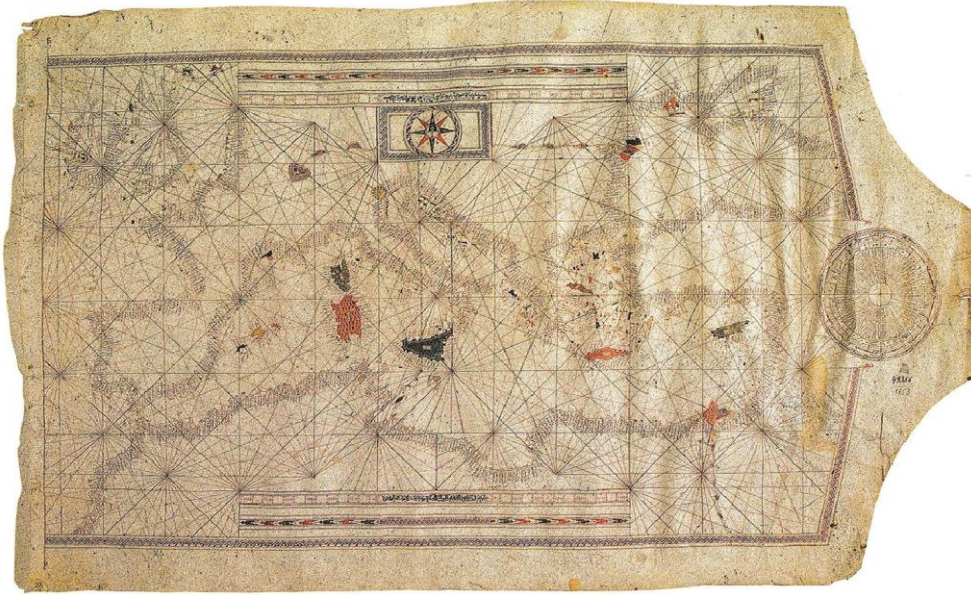
edip $9^{\circ} 20'$ bulduğunu yazıyor.

El-Birūnī bu konulara dair yazdığı kitabı Taḥdīd nihāyāt al-amākin ile bilimler tarihinin karşısına matematiksel coğrafyanın kurucusu olarak çıkıyor. Birūnī ve Ibn Sīnā'ninkinden başka, boylamları bulmak için, biri İslam dünyasının batısında ortaya çıkan ve diğeri okyanuslarla geçerli olan bir metot 15. yy.dan itibaren tatbik ediliyordu (şekil 9). İslam dünyasında ayrıca ondan fazla enlem ölçme metodu tanınıyordu.

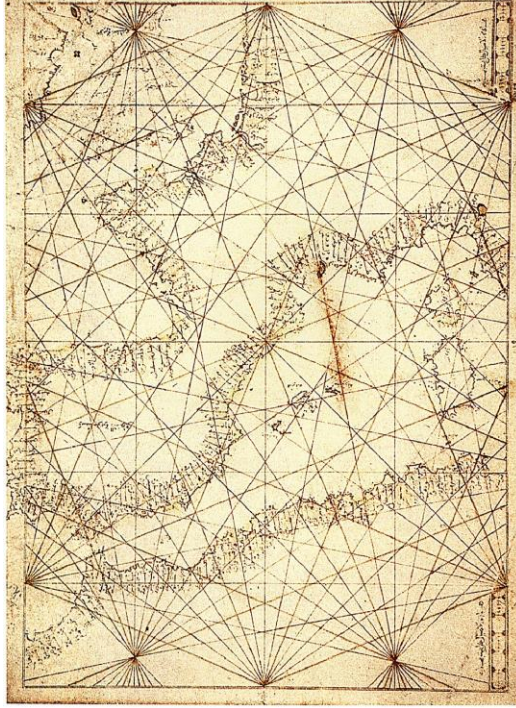

Şekil 9- Açık denizlerde, Okyanuslarda kat edilen mesafelerin ölçülme metotları.

İslam dünyasının batısından doğusuna kadar enlem-boylam dereceleri cetvellerini çoğaltmak gayreti bütün bir hızıyla devam ederken ortaya çıkan haritalar en geç m. 12 yy.dan itibaren Avrupa'da yayılmaya başladı. İlk yayılanlar bildiğimize göre Akdeniz haritaları idi. Bunlardan tanıdığımız en eski ikisini dile getireceğim. Biri 1413 yılında yapılmış Ahmet at-Tanğī haritası (şekil 10) İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunuyor. Diğeri Batı Akdeniz ve Batı Avrupa haritasıdır (şekil 11). 13. yy. yazması olduğu tahmin edilmektedir. Bu haritalar modern bir harita ile bilgisayar yardımıyla karşılaştırıldığında ancak çok dikkatli bir şekilde kazanılmış boylam derecelerine dayandıklarına inanmaya zorluyorlar.

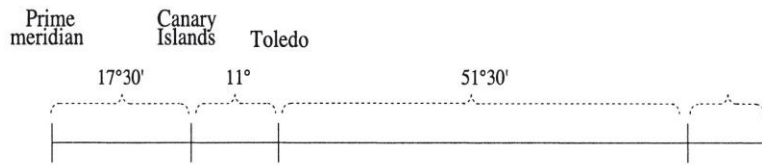

Şekil 10- Akdeniz'in 1413 yılında Ahmad at-Tanğī haritası.

Şekil 11- Akdeniz'in 1300 yıldan evvel yapılmış haritası (Arapça).

Haritaların İslam *dünyasının batısında* boylamlarının geniş çapta gerçeğe çok yaklaşması ve Akdeniz uzunluğunun hemen hemen gerçeğe yakın şeklini almasıyla Endülüs Müslümanları, Yunanlılara bağlı olarak Kanarya Adaları'ndan geçirilen sıfır, diğer adıyla başlangıç meridyenini $17^{\circ} 30'$ batıya naklettiler, Toledo'dan hesaplayarak $28^{\circ} 30'$ ile Atlas Okyanusu'nda yeni bir başlangıç meridyeni tanıdılar (şekil 12).

Bundan faydalananların elinde iki ayrı ölçüye dayanan iki tip harita yayılıyordu. Bahusus Avrupalılar genelde haritaların koordinat çizelgelerini dışarıda bıraktıkları için yüzyıllarca bu karışık tipler yanyana yürürlükte kaldı.

İslam dünyasında ise bu farklı meridyen harita koordinat cetvellerinin doğurduğu zararlar biliniyordu. Miladî 1265 yılında Tebriz yakınındaki Maraga şehrinde kurulan rasathanenin Naşir ad-Dîn at-Tüsî'nin başkanlığındaki bir komite Atlas Okyanusu'na nakledilmiş sıfır meridyenini bütün harita ve enlem-boylam cetvelleri için başlangıç olarak tanıdı.

Konumuz için önemi bakımından şunu söylemek isterim ki, Akdeniz miladî 10. yy.dan itibaren yüzyıllarca bir İslam iç denizi haline gelmişti. Bu gerçeği birçok araştırmalar Arapça ve Latince kaynaklara dayanarak gösterdi. Sadece bir iki misal vermekle yetineceğim. Güney Fransa'nın Marsilya'dan Nis'e kadar olan sahili 891'den 973 yılına kadar Arapların elinde bulunuyordu (bk. GAS XI,11). Araplar 846 yılında Roma'yı ve Vatikan'ı işgal ettiler. Daha bir kaç şehri ele geçirdikten sonra geri çekildiler. Bir araştırmacının ifadesine göre aşağı İtalya o yıllarda Arapların bir cirit atma meydanı haline gelmişti (bk. GAS XI,11).

Onlar okyanuslara açılmaktan da hiç korkmuyorlardı. M. 9. yy.da yaşayan coğrafyacı ve tarihçi al-Ya'qûbî'nin bildirdiğine göre Basra'ya yakın Ubulla'da yapılan dikişli gemiler, kuzeybatı Afrika'daki Massa Limanı ile Çin arasında ticaret münasebetlerini sağlıyorlardı. Diğer bazı coğrafyacılar göre adı geçen Massa, Avrupa ve Bizans ile İslam dünyasını bağlayan ticaret şehirlerinden biriydi (GAS XI, 384-385) (bk. şekil 13). Onların tarihleri ve coğrafyaları denizcilerinin çok erken bir devirde okyanuslara büyük bir cesaretle açıldıklarını gösteriyor. Onlardan bize kadar gelen denizcilik kitapları, denizcilikte ne büyük yerleri olduğu yönünde bizi muhteşem bir tablo karşısında bırakıyor. Onların gecikmiş olan modern etütleri Portekizlilerin yakın zamanlara kadar modern denizciliğin önderleri olarak tanıtılmasına imkân verdi. Ama bugün Portekiz denizciliğinde tanınan her başarılı verinin İslam dünyasına borçlu olduğunu görüyoruz. Şüphe yok ki içinde yaşadıkları İslam dünyasının denizciliğini büyük bir maharetle tanıyıp kabullenmelerini küçümsemeden takdir etmemiz gerekiyor. Onlar hemen hemen başarıya götüren her bilgiyi Müslümanlardan öğrendiler. Müslümanların Atlas Okyanusu'nda büyük hareket imkânını öğrendiler. Tarihçilerinin ifadelerine göre Vasco da Gama Arap haritalarını kullanarak Ümit Burnu'nu geçti, Mozambik sahillerine kadar uzandı. Oradan kendi ifadesine göre

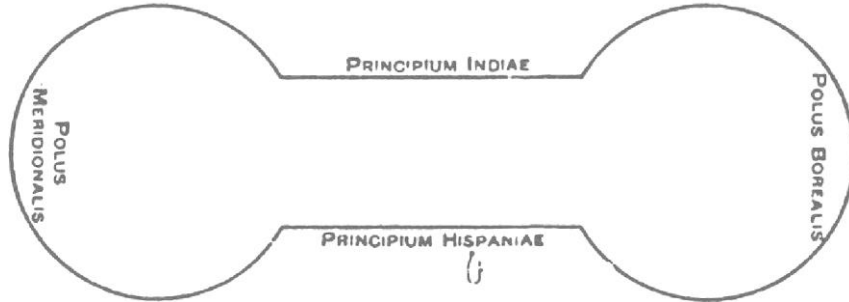
Hindistan'a ulaşabilmek için ve oradan dönebilmek için bir Müslüman kılavuz alabilmekten başka çaresi yoktu. O -kendi ifadesine göre- Müslümanların gemilerini, denizcilik aletlerini, enlem-boylam haritalarını görünce donakalmıştı.

Ama Portekizliler bütün maharetlerine rağmen Arap denizciliğinin en büyük başarılarından birini maalesef kavramamış görünüyorlar. Belki de bunu anlamaya onların trigonometri bilgileri yetmemişti. O da şudur: Okyanussal büyük mesafeleri ölçme metodu. Müslümanlar okyanussal uzaklıkları ölçmek yönünde geliştirdikleri metotla Afrika'nın doğusu ile Sumatra arasındaki mesafeleri çok küçük hatalarla ölçebiliyorlardı. Onların doğruluk sonucuna Avrupa denizciliğinde ancak 20. yy.ın ilk yarısında ulaşılabilmişti.

Buraya kadar sizlere sunduğum sözlerle esas konuya, yani Amerika'nın Müslümanlar tarafından tanınması probleminde götüreceğ yolun gerekli kılavuz taşlarını yerleştirmeyi düşündüm. Şimdi de esas amaca yöneliyorum. Evvela Amerika'nın keşfi sözünden neyi kastettiğimizi belirtmek lazım. Amerika denen kara kitlesine eski dünyadan insanların oldukça erken zamandan beri birçok kere tesadüfen ulaştıkları, orada yerleşmiş oldukları, kendilerine has bir medeniyet kurdukları modern çağda bilinen bir gerçektir. Önemli olan Avrupa-Afrika ile Asya arasındaki Büyük Okyanus'ta çok büyük bir kara parçasının bulunduğunu bilmek ve onun yer küresinin üzerindeki yerini bir dereceye kadar kartografik bir şekilde göstermeğe başlamış olmaktadır.

Bu realite dünyanın bir küre olduğunu ve bu kürenin tam büyüklüğünü, boylam derecesinin uzunluğunu bilmeyi ve bu uzunluğu bulmanın metotlarına sahip olmayı gerektiriyordu. Bu şartlar Avrupa'da İslam dünyasına nispetle ancak yüzyıllarca sonra gelişmişti. İslam dünyasından Avrupa'ya enlem-boylam dereceleri cetvelleri 12. yy.dan beri ulaşmaya başlamıştı ama bunların haritalarda kullanılmasına ancak 18. yy.da başlanmıştı. Avrupalılar İslam dünyasından ellerine geçen haritaları kopya veya taklit ediyorlar ama onlardan gelen koordinatlara dayanan haritalar yapamıyorlardı.

Avrupa'lı 13. yy.da yaşayan tanınmış büyük bilgin Roger Bacon dünyayı şu şekilde tanıyordu (şekil 14).

Cr. Colomb da dünyayı kuzeyden güneye doğru sivrileşen bir armuta benzetiyordu. Daha 15. yy.da dünyanın yuvarlak olduğu fikrinin yerleşmemiş bulunduğu Avrupa'ya mukabil, Müslümanlar daha 10. yy.ın ilk yarısında İberik Yarımadası'ndan Büyük

Okyanus'u aşarak Asya'nın doğusuna ulaşmaya çalışmışlardı. Onlar bu iki sahil üzerindeki mesafenin daha 9. yy.da 21° bin km. kadar olduğunu hesaplamışlardı. Çok taraflı büyük bilgin al-Birūnī 11. yy.ın başlarında bizi objektivitesiyle hayranlığa düşüren Hind medeniyeti üzerine yazdığı kitabında şunu yazıyor: Tanıdığımız büyük kara kütleleri (yani Asya, Avrupa ve Afrika) büyük bir okyanus tarafından kuşatılıyor. Bu okyanusu (adı geçen) büyük kara parçasının arasını şu veya diğer tarafta bir kara parçasıyla veya insanların yaşadığı bir adayla kesmekte olduğu muhtemeldir.

Asya'nın dışına çıkmamış olan al-Birūnī'nin bu hakîmane görüşünü, yazdığından aşağı yukarı 90 yıl kadar önce kültür tarihçisi ve coğrafyacı al-Masūdī miladi 10. yy.ın ilk yarısında bize kadar ulaşmış Murūğ az-zamān adlı kültür tarihinde, Müslümanların İberik Yarımadası'ndan kalkarak Büyük Okyanus üzerinden Asya'ya gemilerle ulaşmak gayretlerinden bize kadar ulaşmamış bir kitabında etraflıca bahsettiğini bildiriyor. Şöyle söylüyor: Okyanus denizcileri Arap İspanya'sında batıya doğru okyanus üzerinden hareketlerinde kendilerini tehlikeye sokuyorlardı. Bunların arasında Kurtubalı Ḥashāş denen biri hazırlanan gemilerle bir grup gençle okyanusa açıldı. Gerekli bir zaman sonra birçok mallarla geri döndü, ama diğerleri beraber dönmediler. Bu oralarda çok iyi bilinen bir şey.

Bundan ikiyüz yıl kadar sonra meşhur coğrafyacı İdrisī ki ömrünün büyük kısmını Endülüs'te geçirmiştir, bu anlamda bize daha geniş bilgi veriyor. Al-İdrisī zamanında çok meşhur olan bir teşebbüsten etraflıca bahsediyor. Bu okyanusu batıya doğru geçmek için, bir ailenin sekiz mensubunun, hazırladıkları gemiyle yola çıkıp başarısız kalmış olmalarıydı. İberik Yarımadası'nda bu tip teşebbüsler çoğaldığı için Lizbon'da bir caddeye "darb al-mağrūrīn" yani "maceracılar" yahut ta "aldananlar" caddesi adını vermişlerdi.

Bu okyanusa açılıp Asya'ya ulaşma gayretleri zamanla Afrika'ya kaymaya başladı. Afrika'nın batısındaki Mali'de miladî 1312 yılında Sultan Muḥammad Abū Bakr bir gemiler filosu hazırlayarak "okyanusun öte yanına ulaşmak" için harekete geçirdi. Bu filo yolda tutulduğu fırtınadan bir gemi hariç battı. Bunun üzerine aynı sultan çok büyük bir filo hazırlattı, kendi kumandasında yola çıktı, fakat dönmediler. Bunu Arapça kaynaklardan öğreniyoruz. Ama bazı Çin kaynakları da Müslümanların bu tip gayretlerinden bahsediyor.

Bu tip gayretler şüphesiz ki çoktu ve mümkündür ki bunların biri veya birkaçı sonradan Amerika diye tanınan büyük kara parçasına ulaşmıştı. Ama bunlar bizim için Amerika'nın keşfi manasına gelmiyor.

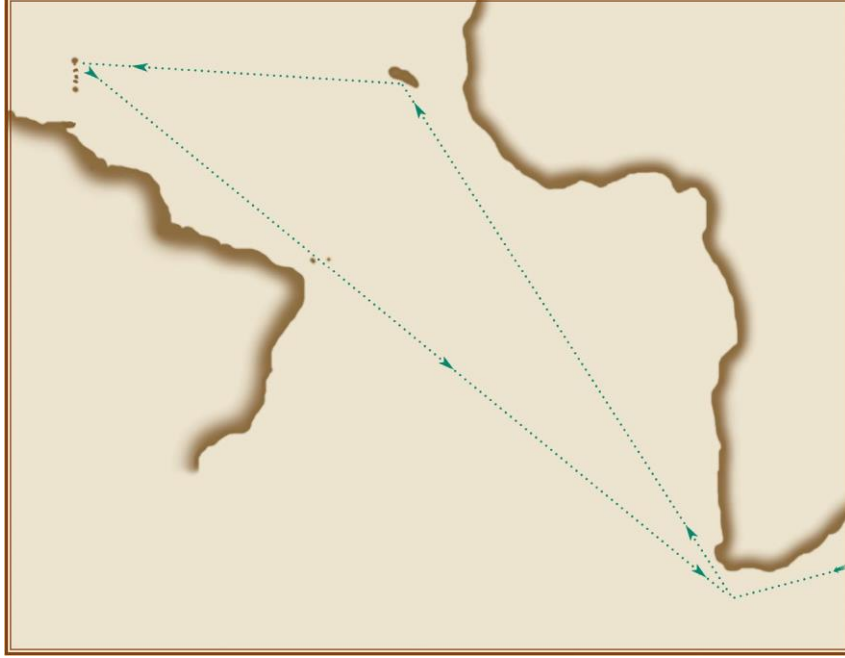
Şimdi size bir dünya haritası sunacağım. (şekil 15)

Şekil 15- Fra Mauro'nun dünya haritası (1459).

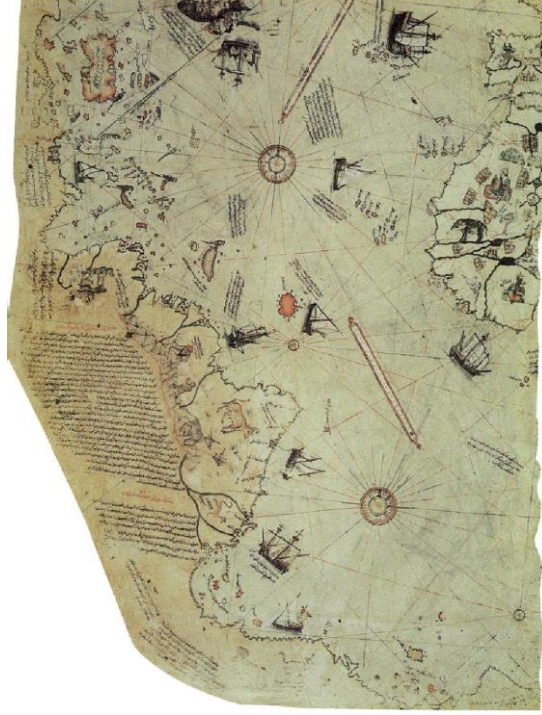
Bu 1459 yılında Venedik'te Fra Mauro (Arap papaz) adında birinin Portekiz kralının arzusu üzerine yaptığı çok büyük bir haritadır. Haritanın kenarlarında büyük kayıtlar vardır. Birinde şu yazılıyor: "1420 yıllarında Hint Okyanusu'ndan yola çıkan bir gemi Ümit Burnu'nu geçerek Karanlık Deniz üzerinden Yeşil Adalar'a uğradıktan sonra 40 günlük bir batıya yolculuktan sonra Kadın-Erkek Adaları'na ulaşmıştı.

Venedik'ten bu Arap papazın haritaya eklediği bilgi, oldukça iyi tanınan, İslam dünyasından Orta Amerika'daki Karibik Adaları'na götüren bir yolu tarif ediyor. (şekil 16) Haritanın kendisine gelince bunun yüzde yüz bir Arap haritası olduğunu ispat edebilirim. Ama burada ondan vazgeçeceğim.

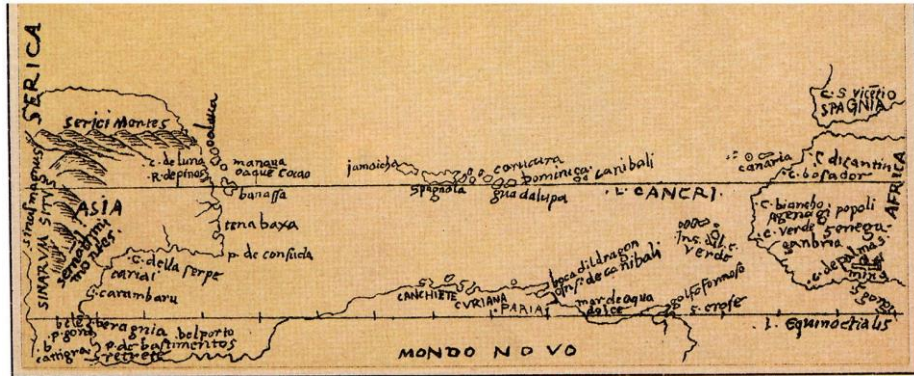
Şekil 16- Atlantik geçişinde seyir rotaları (yaklaşık1420).

Şimdi konumuz bakımından çok önemli olan Pîrî Reis haritasını ileri süreceğim. (şekil 17) Adını sık sık duyduğunuz Pîrî Reis'in Amerika haritası İstanbul Topkapı Sarayı kütüphanesinde 1929 yılında bulundu. Birçok bilginler arasında Paul Kahle adlı alman oryantalist tarafından 1931 yılında çok ciddi bir araştırmaya tâbî tutuldu. Almanca olan araştırma şu adı taşıyor: Kolumbus'un 1498'de yapılan haritası. 1513'te yapılmış bir Türkçe dünya haritasında (1933). Kendisini gençliğimde tanıdığım, araştırmasını çok faydalı bulduğum bu oryantalist, burada aydınlatmaya girişemeyeceğim bir sebeple maalesef Pîrî Reis'in bize Kolumbus'un kaybolan haritasını ulaştırdığına kendini inandırdı.

Biz bu haritayı bilgisayar vasıtasıyla bir modern haritayla karşılaştırsak her ikisinin muayyen yerlerde Afrika ile aralarındaki mesafelerde ne kadar birbirlerini örttüklerini gördük. Bu 18. yy.a kadar İslam dünyasından başka hiç bir kültür dünyasında yapılamazdı. Zira bu harita hatasız boylam dereceleri ölçüsüne dayandığını gösteriyor. Kısacası Pîrî Reis'ten ele geçen bu haritanın, Avrupa'dan İtalyanca tercümesi İspanya'ya ulaşan ve (muhtemelen bir kaç kopya ile) yayılan, aslı Arapça olan bir haritadan ibaret bulunması gerekiyor.

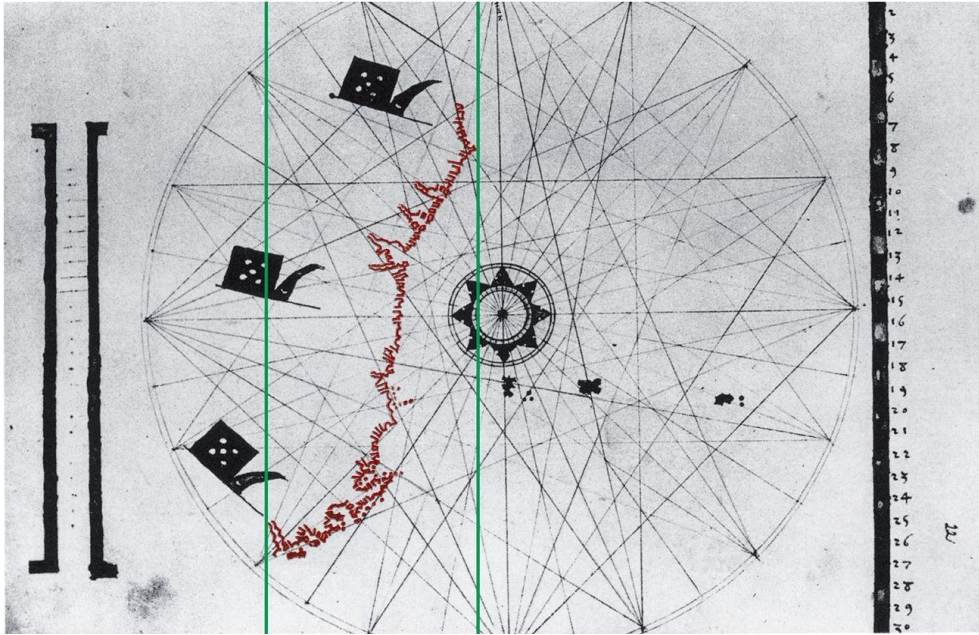
İspanya kralının ısrarlı isteği üzerine Kolumbus'un kardeşi Bartolomeo'nun yapıp Madrid'e gönderdiği harita ise şudur:

1500 yıllarında Alberto Cantino'nun dünya haritası çıktı (bkz.No 2). Bunda Amerika haritasından başka Afrika'nın mükemmel haritası şaşırtıcı idi. Afrika haritasına değinen bazı araştırmacılar bu haritayı Vasco da Gama'nın seyahatinde 1498'de topladığı materyalle yaptığına kendilerini inandırıyorlar. Yani Müslümanların 500 yıl kadar bir zamanda geliştirdikleri mükemmeliyetin, Vasco da Gama'nın bir kaç aylık bir seyahatle toplanan bilgilerle sağlanabileceğini zannediyorlar. Vasco da Gama Portekiz tarihçilerin ifadesine göre bir Arap haritası ile yola çıkmış, Hint Okyanusu'na gelince oradaki gemilerin büyüklüğünden, ellerindeki enlem-boylam dereceli haritaların varlığından dona kalmıştı. Bir Arap kılavuzu olarak doğruca Güney Hindistan'a gitmiş ve aynı yoldan dönmüştü.

Şimdi zaman darlığından bildiğim iki önemli misali bir tarafa bırakarak Cavalılardan bize ulaşan bir brezilya haritasından bahsedeceğim.

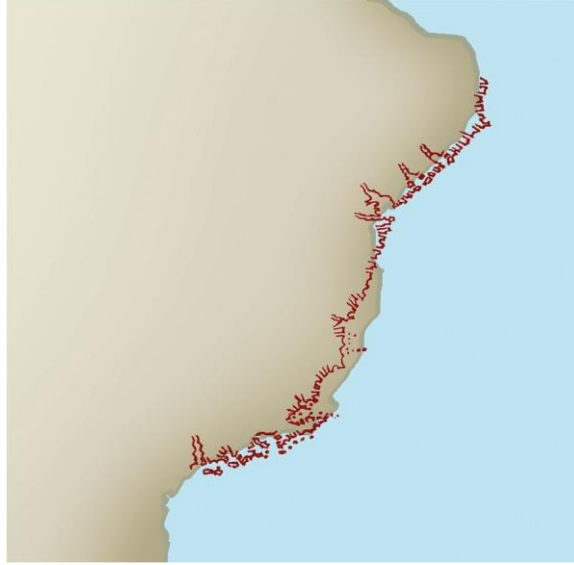
26 parçalı, Cava dilinde kalmış bir atlas 1511 yılında Portekizlilerin Malakka (Malezya) yarımadasını zapt ettikleri bir sırada ellerine geçmişti. Zapt eden kumandan Portekiz kralının vekili Alfonso Albuquerque krala yazdığı uzunca mektupta atlasın içerdiği haritaların ne kadar önemli ve ne kadar mükemmel olduklarını, bunun Portekiz tercümesini kaptan ile bir Malezyalıya yaptırıp krala gönderdiğini dile getiriyor. Kitabımda (GAS XI, 327-328; XIII, 40-41) de tercümesi bulunan bu çok enteresan mektubu bir gün Türkçede görmeyi çok isterdim.

Şekil 19a- "Cava Atlası"ndan M. 1511'de kopya edilen Brezilya sahilinin bir bölümü.

İslam dünyasının batı-güney köşesindeki Cava'da bir gemide ele geçen 26 parçayı kapsayan atlasın yüksek seviyesi maalesef modern kartografya tarihinde gereken ilgiyi bulmadı. Onun terra do brazill diye tercüme edilen kısmı bize Brezilya'nın ilk

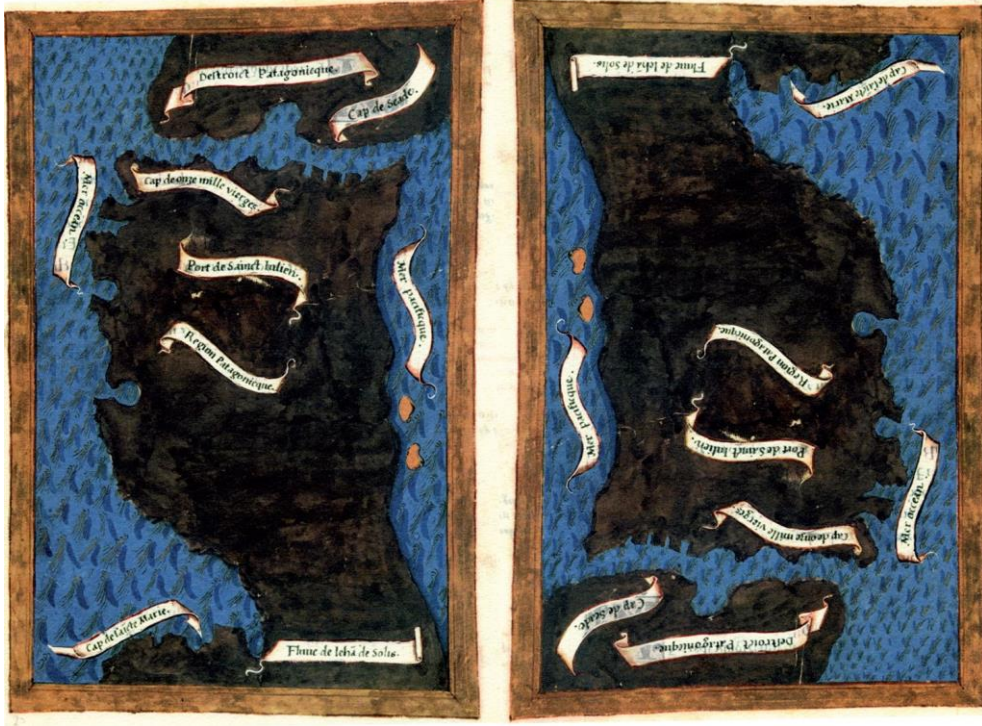
haritasını vermekten başka, galiba Brezilya adının ilk kullanımına şahitlik ediyor. Bölgenin $6^{\circ} 30'$ ilâ 27° enlem ve 15° derecelik boylam yani doğu-batı gerilimini kapsıyor (şekil 19a). Bunu yönlerini hiç değiştirmeden modern harita üzerine yerleştirdiğimizde (şekil 19b) çok az bir farkla birbirlerini hayret verici bir şekilde örtüyorlar. Sadece bir misali dile getirmek istiyorum. Bu haritada m. 1515 te Portekiz gemilerinin keşfettiği sanılan La Plata (Buenos Aires civarındaki nehrinin denize döküldüğü yer) (35° güney kürede) görülüyor.

Şekil 19b- Brezilya batı sahillerinin Cava haritasından modern bir haritaya nakli.

Son misal olarak Macellan Boğazı'nın haritasını bir kaç kelime ile dile getireceğim (şekil 20). Bu haritayla Macellan ile seyahat eden tarihçisi Antonio Pigafetta'nın kitabında buldum. Bu boğazın bilgisinin İslam dünyasından daha 1428 yılından Portekiz'e gelmiş olduğunu biliyoruz (Bkz. GAS XI, 358; XIII, 127). Bunun sağlam bilgisini bize Portekiz kaptanı Antonio Galvao 1555 den kalan kitabı Tratado dos descobrimentos'da bildiriyor. Diyor ki: "1428 yılından bize ulaşan en önemli haberlerden biri şudur: Don Pedro, kralın en yaşlı oğlu, çok çok gezen bir insan. İngiltere, Fransa ve Almanya'dan sonra mukaddes toprağa (yani Kudüs'e) ve daha ötelere gitti. Dönüşte Roma'ya ve Venedik'e uğradı. Bir dünya haritası beraber getirdi. Bu harita bütün yerleri içine alıyor. Onda Macellan Boğazı, Ejderha Kuyruğu (Cola do Dragam) Ümit Burnu....ve saire bulunuyor....diyor.

Daha 1601 yılında İngiltere'de basılmış olan kitabın bu önemli ifadesinin kartografya tarihçileri tarafından dikkate alınmadığını zannediyorum. Acaba Müslüman-Arap gemiciler bu boğazın ötesine, hatta çok ötesine geçme merakını göstermediler mi? Ne dersiniz?

Şekil 20- Güney Amerika'nın (1521'de) Magellan'ın eline geçen haritası.